

АРТЭРЫІ ПІСЬМА

Напэўна, для ўсіх відавочна, што літаратура сёння перажывае глыбальную крызу — і маральную, і матэрыяльную. Я ня буду казаць пра сьмешныя тыражы, жабрачыя ганарары і фізычную немагчымасць для многіх літаратараў выдаць свае творы. Да жорсткай эканамічнай цэнзуры, скрозь сіта якой праходзіць амаль адна забаўляльная літаратура, у нас на Беларусі зноў дадаецца цэнзура палітычная. Але найбольш забойчае і непрыемнае ў сённяшняй сытуацыі — страга народам даверу да друкаванага слова.

Безумоўна, многія літаратары постмадэрнісцкай арыентацыі і самі дэкларуюць, што зусім не прэтэндуюць на давер чытачоў, бо адмаўляюцца ад тых дыктатарскіх паўнамоцтваў над тэкстам і сьвядомасьцю аўдыторыі, якія меў клясычны аўтар. Духоўнаму імперыялізму мадэрнісцкіх практыкаў пісьма сучасныя аўтары супрацьстаўляюць незацікаўленую гульню са словамі, у якой няма ні пераможцаў, ні азарту, ні якой-кольвек рызыкі. Літаратары і самі ня вераць у тое, пра што яны пішуць, але намагаюцца затрымаць прыстойны выгляд твару ў гэтай благой гульні.

У апошнія гады шмат таленавітых людзей, нашых знаёмых, кінулі займацца літаратурнай творчасцю, і многім вядомым пісьменьнікам заняло мову. Зьнікненьне з эстэтычнай прасторы былых аўтарытэтаў, агульная эканамічная, а ў Беларусі — і лінгвістычная крыза таксама аб'ектыўна паспрыялі ўтварэньню рэвалюцыйнай сытуацыі ў літаратуры, паводле вядомай формулы: нізы (таленавітая і нахабная моладзь) не жадаюць пісаць па-ранейшаму, а вярхі (жывыя клясыкі і дырэктары найбуйнейшых выдавецтваў) ня ў стане

па-ранейшаму кіраваць літаратурным працэсам праз паслухмяных ім крытыкаў, камітэты па розных прэміях ды іншыя прыстасаваныя нацыянальнай індустрыі прыгожага пісьменства.

Усялякая форма эканамічнай эксплуатацыі, ідэалагічнага і эстэтычнага гвалту ў літаратуры вось ужо некалькі стагодзьдзяў мае пах друкарскай фарбы, трымаецца на праве абмежаванага кола людзей спрыяць ці перашкаджаць выданьню вашых твораў. Вынаходтва друкарскага варшпагу і далейшае ўдасканаленьне паліграфскіх паслугаў, безумоўна, паспрыялі разьвіцьцю літаратуры, але ў той жа час сталіся найбольш эфэктыўным у чалавечай гісторыі сродкам кантролю над ёй, а таксама над думкамі і пачуцьцямі кожнага пісьменнага чалавека. Друк, дарэчы, як нішто іншае паспрыяў і разьвіцьцю нацыянальнай, г.зв. літаратурнай мовы, але хіба ня ён жа спрычыніўся да рэпрэсіяў унутры самой мовы — вынішчэньню дыялектаў, неўнармаванай і вульгарнай лексыкі, граматыкі і нават фанэтыкі?

Напрацягу ўсёй гісторыі кнігавыданьня інстытуты, якія вызначалі ідэалёгію грамадства, — напачатку царква, потым дзяржава й, нарэшце, рынак — праводзілі палітыку цэнтралізацыі і стандартызацыі як мовы, так і літаратуры. Але цяпер, у гадзіну ўсеахопнае крызы, як мне здаецца, шмат якія прыкметы кажуць пра тое, што трэба нарэшце пакінуць атаясамляць літаратуру з друкаванымі словамі. Трэба дапамагчы ёй скінуць зь сябе шматвяковае яро паліграфіі, і ў гэтым рэчышчы цалкам лягічным крокам магло б стацца ўрачыстае аўтадафэ кніжнай славеснасьці, рытуал якога распрацоўвае ўдзельнік руху “Бум-Бам-Літ” Ілья Сін.

Размовы пра неабходнасьць стварэньня альтэрнатыўнай літаратуры ідуць ужо шмат гадоў, але

па нейкіх малавядомых прычынах яе агаясамляюць пераважна з разьвіццём экранна-кампутарнага пісьма. Ствараюцца варыянты розных піпэртэкстаў, толькі вялікіх посьпехаў на гэтым шляху пакуль няма, і гэта ня дзіўна, бо, як вядома, машына думаць ня можа, машына павінна езьдзіць.

Больш плённай мне здаецца пэрспэктыва вяртаньня да рукапісных кнігаў. У эпоху капітэральнай тэхнікі непаўторнасьць твору набывае асаблівую каштоўнасьць. Нават калі сьходзіць з рэнтабельнасьці меркаваньняў — відавочна, што больш сэнсу не тыражыраваць рукапіс, а рабіць яго ў адным або некалькіх асобніках на продаж альбо на індыўдуальную замову — гэтаксама, як мастакі пішуць карціны. Трэба, зразумела, стварыць попыт і моду на калекцыянаваньне рукапісных кнігаў — але хіба не было такой моды, калі кнігі яшчэ не тыражаваліся?

Далей. Траянскі конь паліграфскіх паслугаў прывязваў літаратуру да амаль манопольнай матэрыяльнай асновы — я маю на ўвазе паперу. І гэта прывяло ня толькі да вырубкі лясоў і забруджваньня рэк, але і да засьмечваньня ўласна пісьма лішнімі і ненатуральнымі словамі. Я мяркую літаратура павінна быць такой, каб яе было ня сорамна пісаць ня толькі на паперы, але й, напрыклад, на плоце. Мы ўсе ведаем выслоўе : папера ўсё можа вытрымаць, або: папера не чырванее. Нават пахабныя словы лягчэй напісаць на паперы, а не на грамадскім будынку.

Я не разумею пісьменьнікаў, якія скардзяцца, што ня могуць выдаць кнігу. Вакол нас — бясконца колькасць нічым не занятых паверхняў: сыцены дамоў, заасфальтаваньня плошчы, пакрытыя сьнегам пагоркі — чаму ніхто зь літарагараў не спрабуе напісаць свае творы на іх? Нават пад пагрозай штрафу. У плянах

“Бум-Бам-Літа”, дарэчы, — скласыці з цагінаў хай сабе адзін верш на адной зь менскіх плошчаў.

Не зусім зразумела таксама, чаму літаратары пакінулі пісаць на старых добрых матэрыялах — пэргаменце і бяросыце, гліняных таблічках і каменных глыбах. Гэтаксама — чаму не скарыстоўваюць найноўшыя тэхналогіі: напрыклад, не спрабуюць пісаць лязэрнымі промнямі на паветры. Нарэшце, можна пісаць проста на зямлі, як гэта рабіў Хрыстос, калі кніжнікі і фарысэі заклікалі яго асудзіць нейкую распусную дзяўчыну (згадак пра тое, каб ён пісаў на чымсьці іншым у Новым Законе няма).

У гэтым выпадку было б пажадана скарыстоўваць буйныя маштабы, рабіць нешта падобнае да лэнд-арту: з дапамогай спецыяльна вырытых траншэяў і насыпаных курганоў, рабіць свайго кшталту татуіроўкі на целе зямлі.

Спадзяюся, у пэрспэктыве выгляд літаратурных твораў можна будзе надаць ня толькі асобным прыродным ляшпафтам, але і засеяным палям, а таксама хай сабе некаторым гарадам. Наўрад ці варта будаваць аўтабаны і вуліцы ў выглядзе хуткаліснага почырку, але чаму нельга пракласыці ў гарадскім парку сыцежкі для пешаходаў не па выпадковых крывых, а паводле нейкага вершаванага радка, каб можна было прачытаць яго нагамі і ўсім целам. Добра было б зрабіць паэтычнымі самі пляны гарадоў, будуючы шматпавярховыя дамы ў выглядзе літараў і знакаў пунктуацыі, бачных нават здалёк зоркам і самалётам.

Дапамагчы вярнуць цікавасць да літаратуры могуць ня толькі рукапісныя, але наагул целапісныя творы. Мяркую, штосьці пісаць можна ня толькі на ўсіх органах цела, як гэта рабілі нашыя далёкія продкі і робяць яшчэ цяпер у першабытных плямёнах, але і

самімі гэтымі органамі альбо фізіялягічнымі вадкасыцямі, экскрэмантамі, састрыжанымі валасамі і пазноцямі. Гэта разумее, напрыклад, Славамір Адамовіч, які напрыканцы “Дзёньніка рэваншыста” (“НН”, N 7-8 1995) кажа: “Іншыя алоўкі чакаюць нас. Атрамантам артэрыя-вен мы пачынаем крэсьліць знакі нашай Свабоды”. Урэшце, складаць літары і словы паэты могуць зь дзясяткаў уласных і чужых цел. Тут варта нагадаць, што з найстаражытных часоў людзі і жывёлы, нават інсэкты скарыстоўвалі ў якасьці пісьма харэаграфію. Працуюгу, напрыклад, французскага філёзафа Поля Вірыльё: “Танец папярэднічае графіцы, маўленьню і музыцы. Калі нямыя гавораць на мове свайго цела, гэта хутчэй сапраўднае маўленьне, чымся загана, гэта першае слова і першае пісьмо”. Або Адама Глёбуса (раман “Амстэрдам”): “Спачатку быў гэст. І гэст быў у Бога. І Бог быў гэстам. А потым — было слова і далей патэксьце...”

Ёсць яшчэ адна рацыя, дзеля якой варта паспрабаваць пісьмо рознымі органамі цела: калі рабіць гэта дастаткова ўпарта і мэтадычна — спадзяюся, яны разаяўюцца да такой жа ступені, як і цяперашняя рука, што разьвівалася са зьвярынай лапы. Чалавек сёньня, мяркую, зашмаг чаго робіць рукой. Па-сугнасьці рукамі зробленая ўся нашая гісторыя. Але ўявіце сабе, які неаглядны патэнцыял разьвіцця мае чалавецтва і, у прыватнасьці, гісторыя, калі мы навучымся гэтак жа ўмела працаваць нейкімі іншымі органамі!

Цела можа адыгрываць ролю ня толькі набору пісьмовых прыналежнасьцяў, але і артыкуляцыйнага апарату. Яно здольнае вытвараць значна шырэйшы дыяпазон гукаў, чым тыя, зь якіх звычайна складаюцца словы. Яшчэ шмаг цікавага, мяркую, можна сказаць пра

рознага кшгалту плясканьні, скрыпы суставаў, шморганьне носам і г.д.

Я ўжо не кажу пра ўвесь гэты арсэнал мімікі і гэстыкуляцыі, крыкаў і словаў, пахаў і, нарэшце, догькаў, празь якія можа ажыццяўляцца кантакт паміж літаратарамі і іхняй аўдыторыяй па-над паперай і ўсім тым, з чаго робяцца звычайныя тэксты. Чаму нельга, напрыклад, наляпіць пяльменяў у выглядзе розных літараў, выкласці зь іх нейкі тэкст, а потым зьесці разам з чыгачамі? Такі твор, мяркую, зацікавіў бы ня толькі амагараў каліграфіі, але і сапраўдных гурманаў. Калі мы хочам зрабіць літаратуру цікавай ня толькі філэлягам, то павінны навучыцца пісаць бліжэй да цела, а не на паперы, і нават у сярэдзіне цела.

Асноўнай стратэгіяй руху “Бум-Бам-Літ” сёньня зьяўляецца тэатралізацыя літаратуры. Памыбіць яе можна перш за ўсё праз больш выразную тэмагізацыю нашых выступаў (І пры гэтым самі па сабе прамаўляемыя творы могуць і ня мець ніякай тэмы, быць спалучэньнем досьць выпадковых гукаў і жэстаў, але іх павінна аб’ядноўваць нейкая генэральная канцэпцыя). Агульная тэма дазваляе ставіць пытаньне пра тэма або іншыя дэкарацыі і наогул сцэнаграфію, патрабуе запрашэньня рэжысэра ці, магчыма, харэографа і нават дыржэра. У гэтым выпадку і выступаць можна было б ня проста па чарзе, а ўсярэдзіне адзін аднаго не па прамой ці па колу, а лябірынт ам альбо іншай крыжаванай структурай.

Зусім не абавязкова кожнаму чыгаць толькі ўласныя творы. Літаратура ня мае адзінага аўтара — дык чаму мы ўпэўненыя, што яго павінны мець асобныя вершы? Я згодны зь Лётрэамонам: “Паэзія павінна рабіцца ўсімі, а не адным”. Ралян Барт і іншыя

структуралісты даўно кажуць, што “аўтар памёр”. Зусім не: той, хто жыве ў многіх людзях, амаль несмяротны.

Для пераводу літаратуры ў плян пастаноўкі можна скарыстоўваць вершы, напісаныя адмыслова для чытанья адначасна ўдваёх ці ўтрох (прыклад таму — твор С. Мінкевіча “Выступ рок-гурта”, разлічаны на тры сінхронныя галасы). Або чытаць кожнаму свой тэкст, але ня цалкам, а да бліжэйшага знаку прыпынку і па чарзе, утвараючы свайго кшталту поліманалёг. Штосьці падобнае рабілі сюррэалісты: пісалі разам дзіўныя фразы і тэксты, у нас жа яны мусяць нараджацца падчас дэклямацыі. Наогул ад аўтаматычнага пісьма варта было б перайсці да аўтаматычнага маўленья — старажытнай практыкі шаманаў, прарокаў і юродзівых.

Падчас супольнага выступу паэту нават не абавязкова нешта казаць, ён можа акампанаваць таварышам мімікай і гэстыкуляцыяй, абсьвітваць іх, расчулена абдымаць, закідваць кветкамі і памідорамі — разбураючы такім чынам мяжу паміж сцэнай і аўдыгорыяй. У пэрспектыве аўтар станеца калектывным і, урэшце, ананімным. Якім ён, дарэчы, і быў у тых творах, што выклікалі найвялікшы рэзананс у айчаннай і сусьветнай літаратуры. Я ўвогуле мяркую: калі літаратура хоча быць цікавай простаму люду — яна павінна стацца ананімнай.

Дадам яшчэ, што Жана Васанская рыхтуе інтэрвэнцыю бумбамлітаўскіх акцыяў на сцэну аднаго зь дзяржаўных тэатраў. Можна нават інфэкаваць імі пастаноўку нейкай клясычнай п'есы, дзе “літаратура — 2” будзе прысутнічаць ня ў звычайнай функцыі драматургіі, але як самастойны жанр рытарычна-харэаграфічнага мастацтва.

Мяркую, вельмі важна ўсвядоміць наступнае: літаратура нашмат шырэйшая за ўсе літары і нават знакі пунктуацыі. Я добра разумею, што бяз кніг у сучаснай цывілізацыі не абысціся, я і сам іх люблю чытаць. Кнігаў ня трэба баяцца, але яны не павінны пераўтварацца ў нейкае гэта, рэзервацыю для нашых лепшых пачуццяў і думак. У рэшце рэшт літаратура ёсць наборам ня твораў, але творчых практыкаў маўленьня, пісьма і чытаньня.

Агульнавядома, як цяжка зрабіць хай сабе невялікія зьмены ў афіцыйна прынятым правапісе. Не выпадкова рэформы пісьма звычайна адбываюцца ў рэчышчы больш шырокіх сацыяльных пераўтварэньняў. Пакуль мы жывем дэ-факта ў БССР — можна не спадзявацца, што беларуская мова будзе пераведзена ў сыстэму "эмігранцкай" тарашкевіцы альбо лацінскай графікі, зь якімі агаясамляе сябе альтэрнатыўная літаратура.

Рамантычны арэол напалегалёгіі вакол граматыкі Тарашкевіча стварыў ілюзію яе рэвалюцыйнасці. Многія маладыя літаратары ўяўляюць сябе авангардыстамі толькі таму, што пішуць у сваіх словах шмат мяккіх знакаў. І гэты апазыцыйны статус тарашкевіцы, мяркую, стаўся найвялікшай пасткай, "чорнай дзіркай" на шляху беларускіх экспэдыцыяў у космас нетрадыцыйнай графікі. Напэўна, у дзяржаўным правапісе мяккіх знакаў сапрэўды нестасе, але ж хіба гэта павінна быць падставаю для падзелу літаратуры на афіцыйную і альтэрнатыўную.

Мне здаецца, можна плённа паэкспэрыментаваць з сучасным альфавэтам. Чаму мы ўпэўненыя, што ўсе неабходныя літары ўжо прыдуманыя, а зь іншага боку — што сярод прыдуманых няма лішніх? Зьміцер Вішнёў, напрыклад, пачаў замяняць у сваіх тэкстах

некагорыя літары лічбамі, а Сяржук Мінскевіч у рэчышчы тэорыі транслягізму спрабуе ператварыць паэзію ў нешта падобнае да альгэбры — перакладае ўласныя вершы на мову іксоў і ігрэкаў (гл. Зборнік " Праз галерэю"). І хто ведае — магчыма, нам калі-небудзь удасца зрабіць адваротную апэрацыю: расшыфраваць усе тыя тэксты, што людзі несъядома запісвалі матэматычнымі сымбаламі.

Наўрад ці хто будзе аспрэчваць, што каштоўнай спадчынай нашай літаратуры зьяўляюцца аль-кітабы: беларускія тэксты запісаныя арабскай графікай. Чаму ж нам не паспрабаваць стварыць беларускую сыстэму клінапісу альбо герогліфаў? Вельмі дарэчы, што Юры Гуманюк захапіўся культурай Старажытнага Эгіпу.

Ствараць такую сыстэму, зрэшты, ўжо пачала Людка Сільнова. У сваіх ' рысасловах' (што да мяне — лепш было б іх назваць "літарысамі") яна ператварае ў малюнак літары, склады альбо цэлыя словы. Год таму я параіў ёй не спыняцца на партрэтах словаў, а рабіць рысасказы і рысапаэмы, але яна пайшла па іншым шляху, ня менш цікавым. Да сёлетняй канфэрэнцыі Людка падрыхтавала выставу (!) сваіх твораў "Ex libris" (што можна перакласці як "вонкі з кнігаў"). Натхнёная прыкладамі іншагалянэтнага (у прыватнасці, марсыянскага) пісьма паэзамастачка перакладае цяпер свае і чужыя тэксты ў колеравыя спалучэнні, зразумельныя, спадзяюся, калі не зямлянам, то нашым суседзям па галактыцы.

Можна звярнуцца і да такога старажытнага і заўсёды сучаснага пісьма, як піктаграмы. Шэраг народаў стварыў развітыя сыстэмы піктаграфікі, здольныя перадаваць складаную інфармацыю. Нарпыклад, піктаграмамі запісала свой эпас індэйскае племя дэлавараў — дык чым горшыя мы?

Штодня мы бачым піктаграмы на вуліцах (дарожныя знакі), у мэтро і грамадскіх будынках, інструкцыях па карыстаньні тэхнікай, газэтнай рэкламе і г.д. Гэтая сувязь малюнкавага пісьма з дарогай і хуткай эвалюцыяй спажывецкіх тавараў невыпадковая. У сёньняшнім сьвеце людзі сьпяшаюцца жыць: увесь час кудысьці едуць альбо аднаўляюць сыстэму рэчаў свайго жытла. Людзі жывуць на хаду, і таму маляваная інфармацыя мае больш шанцаў быць прачытанай, чымся ўкладзеная ў літары.

Піктаграфія робіцца асабліва карыснай ва ўмовах шматмоўя альбо непісьменнасьці большасьці насельніцтва. І менавіта такую сытуацыю мы маем цяпер у Беларусі, дзе большасьць людзей не чытае беларускамоўныя тэксты. Па сутнасьці, сучаснай піктаграфіяй можна назваць коміксы і мультфільмы. Коміксамі займаліся некаторыя з "Тутэйшых", але рабілі яны толькі дэцлячыя, а хіба нельга б было маляваць гісторыі для дарослых — у тым ліку на надзённыя тэмы палітычнага, крымінальнага, эрагичнага жыцця?

Напэўна, няма ўстойлівай мяжы паміж малюнкавым пісьмом і пісьмом прадметным. Прыгадаем г.зв. "пажарнае пісьмо" багакаў альбо адказ скіфаў на ультымагум перскага цара Дарыя, што складаліся з набору сымбалічных прадметаў, а не выяваў. Дарэчы, мы і сёньня дорым адно аднаму, напрыклад, кветкі з тым альбо іншым падтэкстам. Мяркую, літаратуру можна сынтэзаваць ня толькі з жывапісам, але і са скульптурай. Тая ж Людка Сільнова магла б перарабіць свае рысасловы ў прасторавыя аб'екты — у рэчасловы, зь якіх потым можна было б скласці ня толькі асобныя рэчатэксты, але і цалкам новую рэчаіснасьць. Варта тут прыгадаць і Алеся Туравіча, які зараз распрацоўвае канцэпцыю шматоб'ектных часопісаў.

Літаратурныя творы, накрэсленыя на прыродных ландшафтах і чалавечых целах, складзеныя з пахаў, дзіўных рэчаў і промняў сьвягла, павінны, па зразумельх прычынах, быць ляканічнымі (калі спатрэбіцца камэнтары — для гэтага ёсьць папера). І таму, верагодна, будуць шматфункцыянальнымі — адначасна утылітарнымі і сакралізаванымі. Спадзяюся, гэта дазволіць нам выкараскацца са старой дыкатамі "мастацтва дзеля мастацтва" зь ягоным культам аўтара і "мастацтва дзеля грошай" зь ягоным культам гледача.

Ня так ужо і важна, якую з прапанаваных практыкаў мы абярэм: можна прыдумаць яшчэ тысячу. Галоўнае — пакінуць агаясамляць літаратуру з паліграфіяй. Высоўваць на першы плян у пргожым пісьменстве выдавецкую дзейнасьць — тое самае, што ставіць драбіны наперад каня. "Бум-Бам-Літ" не з'яўляецца крыжовым паходам супраць выдавецтваў, рэдакцыяў і тыпаграфіяў (зрэшты, у Зьміцера Вішнёва ёсьць такі верш: "Павыціраю ліхія сьлёзы . /Выцягну шаблю. /Пайду ў рэдакцыю"). Але мы ставімся да выданьня як да другаснага і нават неабавязковага моманту ў жыцці нашых твораў. Трэба ўсьвядоміць, што ўсе часопісы і кнігі — ня больш чым асобны жанр літаратуры побач з мноствам іншых. Магчыма, і ня варта ператвараць увесь сьвет у літаратуру, але трэба хаця б паспрабаваць ператварыць літаратуру ў нейкую агульна-чалавечую і нават агульнасусьветную справу. Але спачатку мы мусім пераадолець самазакаханы антрапацэнтрызм сучаснай друкаванай славеснасьці — пераадолець уяўленьне, што толькі чалавек здольны нешта пісаць і чытаць.

Хіба не было б цікава напісаць што-небудзь, нават звычайнымі літарамі, для зямлі (напісаць і закапаць) або для неба? Напрыканцы 80-х вялікі рэзананс у

выяўленчым мастацтве атрымала акцыя "Карціны для неба": каля сотні мастакоў з усяго сьвету расьпісалі японскія паветраныя цмокi і запусьцілі іх пад аблoкi — чаму б не наладзіць падобную імпрэзу і літаратарам?

Зь іншага боку, людзі і жывёлы здаўна чытаюць навіны і нават зазіраюць у будучыню па шматлікіх прыродных зьявах ды іншых вядомых прыкметах. Канешне, многія зь іх ня спраўджаюцца, але хіба часцей супадаюць з рэчаіснасьцю прагнозы, якія запісваюць на паперы навукоўцы?

Ня варта думаць, што толькі чалавек можа быць пісьменьнікам і чытачом. Мяркую, адныя сабакі напісалі розных апавяданьняў не меней, чым людзі.

Зусім не для чалавека ствараюцца многія іншыя прыродныя сыгналы і знакі. Хіба нам адным шгосці гавораць зоркі над галавой, пахі кветак, дзіўнаватыя плямы на сыценах або лемпардавых шкурах?

Увогуле чалавечая мова — толькі адно з адгалінаваньняў мовы сусьветнай, побач з мовамі зьяроў і птушак, рэчаў і зорак. Усё, што чалавек спазнае і выказвае, ён, магчыма, папросту перакладае зь нейкай іншай, нечалавечай мовы.

Часам я думаю, ці не зьяўляецца чалавечая мова і літаратура нейкім паразытам або ракавай пухлінай на целе мовы сусьветнай? Праз нашыя словы і літары мы ўсё хутчэй выпадаем са структураў нагуральнай (матэрыяльнай) лінгвістыкі. Ці не зьбядняем мы інфармацыйную насычанасьць навакольнага асяродзьдзя, выцягваючы зь яго ўсе даступныя нам сэнсы на паперу ці экран кампутара? Словаў сталася гэтак жа непрапарцыянальна шмат, як акультураных расьлінаў і хатніх жывёлаў...

Асабліва шмат словаў, часта без аніякай карысьці, прыдуманая і запісаная літаратарамі. Запісаная не дзеля

таго, каб прыручыць нейкую думку, але каб яе забіць і паказаць чарговы трафэй людзям. Як усе жывыя істоты, мы думаем ня словамі, але ў прамежках паміж імі, а яны часам нагадваюць то вузкія шчыліны, то касмічныя бездані. Да блізкіх маім высновам у артыкуле "Нутраны маналёг і сюррэалізм" падыйшоў Ражэ Вітрак: "Надта доўга словы лічыліся эксклюзыйнымі знакамі мовы. І больш за тое, адзінымі памагатымі маўленья. Калі мова і маўленьне маюць свае словы, дык у думкі павінны быць свае".

Некаторыя лінгвісты, аднак, падзяляюць маўленьне на вонкавае, якое праяўляецца ў акустычнай або пісьмовай форме, і нутранае, якое ня мае зьнешніх праяваў. Сапраўды чалавек часта зьвяртаецца зь нейкімі думкамі да ўласнага сэрца і розуму. І ў гэтым — яшчэ адзін амаль не скарыстаны рэсурс літаратуры. Я тут маю на ўвазе не тэлепатыю і тэлекінэз, калі чалавек нешта паведамляе без якіх-кольвек зьнешніх праяваў іншым людзям і рэчам, але цалкам рэальную літаратуру для самога сябе, якая будзе толькі прыдумацца, не пакідаючы фізычных абрысаў аўгара, і таму заставацца неабвержна аўтэнтычнай. Можна прынцыпова нічога не казаць, не пісаць і не выдаваць (у гэтым выпадку дасягаецца найвялікшая ступень свабоды думкі ад цензуры грамадства і г.зв. літаратурнай мовы). Дарэчы на Захадзе ўжо разьвіваецца новая, альтэрнатыўная філялёгія навука сынталёгія, якая дасьледуе лексыку, граматыку, стылістыку і нават фанэтыку маўчання.

Алесь Аркуш мае пэўную рацыю, калі ў пасляслоўі да кнігі Л. Сільновай кажа: "Літары -гукі — агамы сэнсавага, сутнаснага рэчыва. Адпаведнае іх спалучэньне дапамагае фіксаваць наяўнасьць, думкі памкненьня, падсвядомай рэакцыі. Літары-гукі — коды швайцарскага банка, у якім захоўваецца самае

каштоўнае. Літары-гукі — пэрсанальная праява, кожны з нас мае сваё вымаўленьне гукаў і сваю выяву літараў". Тым ня менш, як мы паспрабавалі паказаць, ддаёка ня кожны твор можна скласьці зь літараў і фанэмаў.

Увогуле літаратура ёсьць ня нейкім наборам тэкстаў, словаў або літараў, як не зьяўляецца наборам органаў цела. Вось што казаў на гэты конт Антанэн Арто: "Цела ёсьць цела, яно адно, яму няма патрэбы ў органах. Цела не арганізм, арганізмы — ворагі цела. Усё, што мы робім, адбываецца само па сабе, без дапамогі якога-кольвек органа. Усялякі орган паразьг... Рэчаіснасьць дасюль не была яшчэ створана, бо не былі складзены і расстаўлены па мейсцах сапраўдныя органы". Літаратура таксама адна, колькі б яе не спрабавалі падзяліць паміж сабой выдаўцы, бібліятэкары або самі аўтары. Нагадаю тут праект часопіса, распрацаваны "хросным бацькам" Бум-Бам-Літа Валянцінам Акудовічам: тэксты павінны былі друкавацца ананімна, а прозьвішчы аўтараў — пералічвацца дзесьці на апошняй старонцы, каб няўцямна было, хто што напісаў.

Дык вось, мы павінны навучыцца бачыць літаратуру як цела без органаў, здольнае набываць самыя нечаканыя абліччы — як ў пляне аўтарства, так і ў пляне выяўленчых сродкаў, а таксама здольнае на самыя неверагодныя ўчынкі і пераўтварэньні, нібыта актор на сцэне "тэатра жорсткасьці" Арто. Усе тэксты і літары — ня больш чым часовыя органы, адрощаныя літаратурай для выкананьня пэўнай ролі ў жыцьці грамадзтва, але ці не прыйшоў час пашукаць для яе нейкую новую ролю і — новыя органы?